

**BUXORO AMIRLIGI VA CHOR ROSSIYASI BILAN
ALOQA MUNOSABATLARI**

Abduraxmonov Aziz Pardayevich

Shahrisabz Davlat Pedagogika instituti magistranti

Annotatsiya: Bu maqolada XVIII asrda Buxoro amirligi va Chor Rossiya o'rtasidagi o'zaro elchilik va diplomatik munosabatlari, tashqi aloqalari bayon qilgan savdo va iqtisodiy aloqalari hamda Buxoro amirligi tashqi siyosatining asosiy tamoyillari haqidagi ma'lumotlar bayon etilgan. Shuningdek, mazkur maqolada Buxoro amirligi elchilari Ernazarbiy hamda Polvonquli qo'rchiligi tarixi va ularning Rossiya bilan elchilik munosabatlarda tutgan o'rnini kabi masalalar ham yoritilgan.

Kalit so'zlar: Buxora, Emirate of Bukhara, Ambassadors of India, A. Jenkinson, Dzungars, Herat and Isfahan, Amir Haydar, Tibet, Kashgar, Quqon Khanate.

O'zbek davlatchiligi tarixini ilmiy tadqiq etish, unga haqqoniy baho berish va to'plangan tajribadan ijodiy foydalanish mustaqil O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy – siyosiy va madaniy taraqqiyotida muhim ahamiyat kasb etadi. Shuning uchun XX asrning oxiriga kelib jahon sivilizatsiyasining ajralmas qismi bo'lgan O'zbekiston tarixini, xususan o'zbek davlatchiligi tarixini har tomonlama o'rganish davlat siyosati darajasiga ko'tarildi. Shu bois ham, so'nggi yillarda O'zbekiston tarixining qator dolzarb masalalarini o'rganishda aniq va haqqoniy tarixiy yondashuv masalasi muhim bo'lib bormoqda. Ta'kidlash joizki, o'zbek xonliklaridan biri bo'lgan Buxoro xonligi – O'rta Osiyo tarixi, uning ijtimoiy, iqtisodiy, madaniy hayoti va xalqaro munosabatlarida katta iz qoldirgan davlat bo'lib, uning har bir hukmdori yuritgan ichki va tashqi siyosat hamda uning oqibatlarini o'rganish alohida ilmiy izlanishlar olib borishni taqozo qiladi.

O'zbekistonning ko'p yillik tarixida Buxoro amirligi alohida ahamiyatga ega bo'lgan davlat sanalgan. Amirlik tarixiga nazar tashlansa, unda amirlikning tashkil topishidan boshlab so'nggi kunlarigacha murakkab siyosiy jarayonlar, keskin ijtimoiy-iqtisodiy vaziyatlar hukm surganligini ko'rish mumkin. XVIII asrning II yarmidan boshlab Rossiya savdo aloqalarida O'rta Osiyo xonliklarining, xususan, Buxoro amirligining ahamiyati ortib borgan. XVIII asrda Buxoro amirligi va Rossiya o'rtasidagi munosabatlarda yangi davr boshlandi. Bu davrga kelib Rossiyaning O'rta Osiyo xonliklari, jumladan, Buxoro xonligi bilan savdo-sotiq aloqalarida kamsitish siyosati yuritila boshlandi. Xususan, boj to'lovi miqdori oshirildi. Ayni paytda, siyosiy maqsadlarni ro'yobga chiqarish, tabiiy boyliklarga ko'z olaytirish kayfiyati kuchaya bordi. Rossiyaning ayniqsa, O'rta Osiyo oltinlari ko'proq qiziqтира boshladi. Rus

imperatoriy Pyotr I davrida Buxoro amirligini siyosiy jihatdan Rossiyaga teng davlat emas deb hisoblagan hamda turli yo'llar bilan tazyiq o'tkazilgan. Jumladan, 1718-yilda Irtish daryosi sohilida yetti qo'rg'ondan iborat shahar (Semipalatinsk) qurilib, mazkur qal'a siyosiy va harbiy maqsadlarning asosiy tayanchiga aylantirilgan. Bu esa Buxoro xonligini tashvishga solib qo'ydi. Shuning uchun ham Abulfayzxon Rossiyaga elchi yubordi. U o'z maktubida Buxoroga Rossiya elchisi yuborilishini ham so'radi. Bu elchilikka javoban Rossiya hukumati 1721-yilda Florio Benevenini elchi qilib jo'natdi [1].

F. Beneveni Buxoroda 3,5 yil turib o'z oldiga qo'yilgan masalalar bo'yicha qimmatli ma'lumotlar toplashga muvaffaq bo'ldi va 1725-yilda Peterburgga qaytib ketdi. Pyotr I ning yurtimizni bosib olish niyati uning hayotligida amalga oshmagan bo'lsada, keyinchalik vorislari tomonidan amalga oshirilgan. Hokimiyatga mang'itlar sulolasi kelgach Buxoro amirligi siyosiy jihatdan yanada mustahkamlandi. XVIII asrning 70-80-yillarida Buxoro amirligining markaziy hududlarini Zarafshon vohasi tashkil qilar edi (Samarqand va Buxoro shaharlari shu vohada joylashgan). Bu davrda amirlikning Rossiya bilan savdo aloqalari tobora o'sib borgan. Bunga, Rossiya taklif qilayotgan sanoat mahsulotlarining turi ko'payganligi va savdo yo'llarining xavfsizligi sabab bo'ldi. Aynan shu vaqtlardan amirlik iqtisodiyoti Rossiya bilan savdo qilishga mo'ljallangan o'ziga xos yo'nalishga ega bo'la boshlagan. Bu davrda amirlikda yetishtirilgan 16 ming tonna paxtaning hammasi Rossiyaga sotilganligi, amirlik har yili faqat to'qimachilik sanoati mahsulotlarining o'zidan ikki million rublli tovar eksport qilinganligi, Rossiya tashqi savdosida amirlikning ulushi 25 foizni tashkil etganligi kabi ma'lumotlar ham yuqoridagi fikrni tasdiqlaydi. Buxoro amirligining Rossiya bilan savdo-sotiq munosabatlari o'sganligi tashqi siyosiy vaziyat bilan ham bog'liq. Buxoro amirligi tashqi siyosatining asosiy tamoyillari quyidagilarda namoyon bo'ladi:

O'tgan asrning dastlaki o'n yili ichida Buxoro amirligiga kelib ketgan ana shu "sayyohlar"ning qoldirgan safar taassurotlari mazmuni shuni ko'rsatadiki, bu o'zbek xonligi o'sha yillarda nafaqat O'rta Sharq mintaqasida, balki jahon miqyosida ko'tarilgan muhim xalqaro muammolar bilan aloqador bo'lgan.

O'rta Osiyoda mavjud uch o'zbek davlatlari orasida yetakchi mavqega ega bo'lish va qulay imkoniyat tug'ilganda ularni bo'ysundirish; Xurosonda mustahkam o'rtnashib olish;

Rossiya va boshqa davlatlar bilan savdo munosabatlarini rivojlantirish; O'rta Osiyo mintaqasidagi barcha musulmonlarning amiri sifatida musulmonlarning Astraxan orqali Makkaga Haj safariga borib kelishlarini ta'minlab turishni yo'lga qo'yishdan iborat bo'lgan.

Mang'it amirlari Rossiya bilan munosabatlarga doimo katta ahamiyat bergan. Ikki davlat o'rtasidagi o'zaro manfaatli munosabatlarning qaror topishida elchilar almashinuvi muhim rol o'ynaydi. Ayniqsa, XVIII asrning so'ngi choragida elchi

Ernazarbiyning Rossiyaga ikki bor tashrifi bu o'rinda tengsiz bo'ldi. Ernazarbiy (Ernazar Maqsutov) keng dunyoqarashga va bilimga ega diplomat va savdogar edi. U har ikki davlat o'rtasida o'zaro ishonchga asoslangan munosabat qaror topishi uchun astoyidil harakat qildi. Ernazarbiyning ikki davlat o'rtasidagi munosabatlarni mustahkamlash ishiga qo'shgan hissasini munosib taqdirlash maqsadida Rossiya imperatori Yekaterina II Buxoroda madrasa qurish uchun pul ham ajratgan. Shu pulga qurilgan va Ernazarbiy nomi bilan ataluvchi madrasa hozirgacha qad ko'tarib turibdi. Ernazarbiy elchi sifatida savdo aloqalarini rivojlantirishdan tashqari, Astraxan shahrida Rossiya tomonidan jome masjidi qurdirishga hamda amirlik fuqarolarining Astraxan orqali Haj safariga erkin borib kelishlarining kafolatlanishiga erishdi. Ernazarbiy elchiligidan Doniyolbiy siyosiy maqsadlarni ham ko'zlagan edi [2]. Buxoro – Usmonli davlati munosabatlari haqida rus hukumatining qanday fikrda ekanligini bilish maqsadida, uning topshirig'iga ko'ra, elchi rus hukumatiga Buxoroning Usmonli davlati bilan do'stlik aloqalarini mustahkamlashga harakat qilishini ham ma'lum qildi. Shuningdek, Rossiya orqali Istanbul shahriga borish uchun ruxsat so'radi. Albatta, rus hukumati Buxoroning asosiy raqiblaridan biri Usmonli davlati qatorida turishni istamas edi. Shuning uchun ham rus hukumati Doniyolbiyning barcha iltimoslarini bajardi.

Amirlik haqidagi ayrim ma'lumotlarni (jumladan, XVIII asrda O'rta Osiyoning qo'shni Sharq davlatlari bilan aloqalarini) o'rganishda rus manbalari ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Buxoro-Rossiya siyosiy munosabatlarida 1797-yilda amir Shohmurod yuborgan Polvonquli qo'rdchi elchiligi alohida o'rin egallaydi. Polvonquli boshchiligidagi elchilikning Rossiyaga yuborilishiga Eronning Buxoro amirligi xavfsizligiga tahdid sola boshlaganligi asosiy sabab bo'ldi [3]. Bu davrda Kavkazda Rossiya-Eron munosabatlari ham keskinlashgan edi. Amir Shohmurod bu omildan foydalanishga qaror qildi va Buxoro-Eron o'rtasida urush kelib chiqqudek bo'lsa, birgalikda harakat qilishni taklif etdi. Rossiyaning yangi imperatori Pavel I Buxoro amirligi elchilarni yaxshi kutib olgan. Biroq Yevropadagi muammolari bilan band bo'lgan Rossiya bu taklifni qabul qilmadi. Amir Haydar va amir Nasrullo hukmronligi davrida ham Rossiya-Buxoro munosabatlari o'sishda davom etgan [4]. Har ikki tomon bir-biriga elchilar yuborib turishgan. Jumladan, Amir Haydar elchilar orqali Rossiya hukumati oldiga Ural daryosining Osiyo qit'asi qismidan amirlik savdogarlariga haq to'lamasdan chorva mollari boqishlari uchun joy ajratib berish; Buxoroga po'lat sotish; savdo karvonlarining talanishiga yo'l qo'ymaslik kabi talab va iltimoslarni qo'ygan.

XULOSA

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlamok lozimki, Buxoro amirligi O'rta Osiyo xonliklari, Xitoy, jumladan Sharqiy Turkiston, Hindiston, Eron, Turkiya, Rossiya va boshqa mamlakatlar bilan savdo-iqtisodiy aloqalari o'rnatgan. Buxoro amirligi

ayniqsa, Xitoy, jumladan, Koshg‘ar bilan yaqin savdo munosabatlariga kirishgan. Buxoro Koshg‘ar bilan to‘g‘ridan-to‘g‘ri savdo qilishdan tashqari Xitoyning O‘rta Osiyo xonliklari, Hindiston, Eron va Rossiya bilan savdo aloqalarida vositachi rolini ham bajargan. Buxoro karvonsaroylarida Hindiston, Tibet, Koshg‘ar, Quqon xonligi va Xiva xonligi, Afg‘oniston, Rossiyadan olib kelingan mollar to‘plangan. Mazkur savdo aloqalarida Buxoroning tashki savdo aloqalarida, uning ko‘shnilari Marv va Hirot aholisi alohida rol o‘ynagan. Buxorolik savdogarlar Marvga har xil rus tovarlarini olib kelganligini alohida ta’kidlanishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mulla Olim. Tarixi Turkiston. – Toshkent., 1915. – 192-193 b.
2. Zamonov A., Egamberdiyev A. Buxoro amirligi tarixi (XVIII- XIX asr o‘rtalari). - T.: “Tamaddun”, 2022. – B. 86-89.
3. Рожкова М.А. Экономическая политика царского правительства на Среднем Востоке во второй четверти XIX века и русская буржуазия. – М.: 1949. – 219 с.
4. W.Moorcroft, G. Trebek. Travels in Himalayan provinces of Hindustan and Panjab in Ladan and Kashmir in Pewaver Kabul, Kundur and Bouchara from 819 to 1825. London, 1841 – pp. 3-4
5. Shavkat o‘g‘li N. X. YOSHLARDA MA’NAVIY-MAFKURAVIY IMMUNITETNI MUSTAHKAMLASHDA INTERNETNING ROLI //PHILOSOPHY AND LIFE INTERNATIONAL JOURNAL. – 2022. – №. 3 (18).
6. Shavkat o‘g‘li N. X. THREATS TO INFORMATION SECURITY IN EDUCATIONAL INSTITUTIONS //Gospodarka i Innowacje. – 2022. – Т. 22. – С. 229-231.
7. Shavkat o‘g‘li N. X. AXBOROT XURUJINING O‘SMIRLAR HAYOTIGA TA’SIRI //QO‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI. – 2023. – С. 1285-1287.
8. Shavkat o‘g‘li N. X. YUKSAK AXBOROT MADANIYATI–INTERNET-MAKON RESURSLARIDAN RATSIONAL FOYDALANISH SHARTI //Research Focus International Scientific Journal. – 2023. – Т. 2. – №. 6. – С. 105-110.
9. Shavkat o‘g‘li N. X. ИНТЕРНЕТ-МАКОН ИМКОНИЯТЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИШДА АХЛОҚИЙ МАДАНИЯТНИНГ АҲАМИЯТИ //The Role of Exact Sciences in the Era of Modern Development. – 2023. – Т. 1. – №. 3. – С. 4-9.
10. Nomozov X. INTERNET-MAKON MONIYATI, GENEZISI VA ZAMONAVIY TARKIBI //Farg'ona davlat universiteti. – 2023. – №. 3. – С. 67-67.
11. Номозов Х. ИНТЕРНЕТ-МАКОН ТАЪСИРИДА СОДИР БЎЛАЁТГАН НЕГАТИВ ИЖТИМОЙЛАШУВ ШАКЛЛАРИ //Философия и право. – 2023. – Т. 26. – №. 3. – С. 232-235.
12. Nomozov X. INTERNET-MAKON RESURSLARIDAN FOYDALANISH SOHALARI //Development and innovations in science. – 2023. – Т. 2. – №. 7. – С. 8-14